

УДК 343.974

СУЧАСНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПРОЯВАМ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Шепетько С.А., к. ю. н.,
заступник керівника

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

У статті проаналізовано сучасні об'єктивні причини та умови, що сприяють організованій злочинності в Україні. Запропоновано заходи нейтралізації або усунення об'єктивних причин і умов, що сприяють проявам цього виду злочинності. Рекомендовано внести окремі зміни до вітчизняного законодавства для правової регламентації діяльності органів державної влади, установ, організацій у сфері запобігання організованій злочинності.

Ключові слова: *детермінанти, тіньова економіка, організована злочинність.*

В статье проанализированы современные объективные причины и условия, способствующие организованной преступности в Украине. Предложены меры нейтрализации или устранения объективных причин и условий, способствующих проявлениям этого вида преступности. Рекомендовано внести отдельные изменения в отечественное законодательство для правовой регламентации деятельности органов государственной власти, учреждений, организаций в сфере предотвращения организованной преступности.

Ключевые слова: *детерминанты, теневая экономика, организованная преступность.*

Shepetko S.A. CURRENT CAUSES AND CONDITIONS CONDUCIVE TO MANIFESTATIONS OF ORGANIZED CRIME IN UKRAINE

The article analyzes the current objective reasons and conditions conducive to organized crime in Ukraine. The measures neutralizing or eliminating the objective reasons and conditions conducive to manifestations of this type of crime. It is recommended to make some changes to national legislation for the legal regulation of public authorities, institutions and organizations in the field of prevention of organized crime.

Key words: *determinants of the shadow economy, organized crime.*

Постановка проблеми. Поширення організованої злочинності є загрозою як національній безпеці України, так і міжнародній безпеці, адже це явище характеризується трансформативністю, непередбачуваністю, значним ступенем суспільної небезпеки. Це зумовлено тим фактором, що організовані злочинні формування, як правило, планують, вчиняють злочини заздалегідь підготовленими знаряддями й засобами з урахуванням сприятливих об'єктивних умов зовнішнього середовища з метою отримання незаконних доходів на території однієї або й навіть декількох держав.

У зв'язку з цим, лише завдяки аналізу об'єктивних причин і умов, що сприяють проявам організованої злочинності в Україні, можна розробити й схвалити на рівні підзаконного нормативно-правового акта заходи щодо запобігання цьому негативному явищу. Тому виявлення, аналіз, прогнозування основних детермінантів організованої злочинності є завжди актуальним.

Стан дослідження. Проблемними питаннями характеристики причин і умов, що сприяють проявам організованої злочинності, займалися такі відомі вчені, як: М.Г. Вербенський, О.М. Джу́жа, А.Г. Кальман, О.В. Копан, Т.Д. Момотенко, В.Я. Тацій, В.І. Шакун, О.Ю. Шостко, О.М. Юрченко тощо. Праці цих учених, безумовно, мають вагоме науково-практичне значення для науки кримінології, але трансформативність діяльності організованих злочинних угруповань, трива-

юча соціально-економічна, фінансова криза в нашій країні зумовили потребу підвищення ефективності заходів щодо запобігання цьому виду злочинності. Саме зазначене вище обумовлює мету цієї статті – визначити окремі об'єктивні причини й умови, що сприяють проявам організованої злочинності в Україні, та надати практичні рекомендації щодо їх усунення або нейтралізації впливу.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні причини та умови, що сприяють проявам організованої злочинності. Поступове погіршення ситуації у фінансовому та економічному секторах стало зовнішнім каталізатором інтенсифікації деструктивних тенденцій і проявів в українській економіці, невідворотності її кризової фази, перебування на грані дефолту, що чітко простежується під час аналізу відповідного макроекономічного показника, такого як рівень ВВП. Зокрема, ВВП у IV кварталі 2016 р. порівняно з попереднім кварталом (з урахуванням сезонного фактору) становив 101,9%, а порівняно з IV кварталом 2015 р. – 104,7% [1]. Зрозуміло, що в разі стабілізації макроекономічної ситуації в Україні, збільшення обсягу гривневих депозитів, сповільнення темпів інфляції до кінця поточного року рівень ВВП зросте від 2 до 3% порівняно з 2016 р.

Незначний рівень зростання ВВП можливо сприятиме збільшенню таких злочинів у складі організованих злочинних угруповань, як шахрайство, розбій, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речо-

вин, їх аналогів або прекурсорів, крадіжки, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, замовні вбивства з метою усунення конкурентів у господарській діяльності. Імовірно збільшаться показники виявлення таких проявів організованої злочинності, як незаконне заволодіння автотранспортними засобами.

У свою чергу, девальвація національної валюти може сприяти таким проявам організованої злочинності, як контрабанда підакцизних товарів, сировини, незаконне виробництво, збут, розповсюдження контрафактної продукції, шахрайство, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фіктивне підприємництво. Зокрема, девальвація національної валюти за офіційним курсом НБУ у грудні 2016 р. порівняно з минулорічним періодом становить щодо долара США – 15,2%, євро – 9,9% [2]. Тому можна прогнозувати активізацію діяльності організованих злочинних формувань у напрямі фальшивомонетництва, у результаті чого може збільшуватися кількість підроблених грошей, особливо завдяки існуванню «чорного валютного ринку», що тільки загострюватиме інфляційні процеси в нашій державі.

Крім того, у зв'язку з падінням купівельної спроможності серед населення, бідністю громадян прояви організованої злочинності будуть поширюватися на незаконне виробництво, переміщення, продаж більш дешевих споживчих товарів чи їх аналогів, що призведе до збільшення в обігу кількості «сірих», «підроблених», контрабандних «небезпечних» товарів.

Водночас інфляція є важливим чинником, що визначає внутрішню фінансову рівновагу в соціально-економічній системі й рівень життя населення. Зростаюча інфляція призводить, як правило, до збільшення кількісних показників організованої злочинності у сфері банківської, фінансової, страхової, промислової діяльності. Це пов'язано з тим фактором, що значний рівень інфляції призводить до падіння реальної купівельної спроможності громадян, які згодом переорієнтуються на купівлю товарів і послуг з контрабандних, контрафактних, незаконних каналів, а також навіть можуть стати членами організованих злочинних формувань для отримання більш високих, хоча й злочинних доходів. Зокрема, індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2016 р. становив 112,4% (за 2015 р. – 143,3%) [1]. Зазначений рівень інфляції сприяє вчиненню таких злочинів у складі ОГ і ЗО, як крадіжка, розбій, торгівля людьми, контрабанда, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, незаконне заволодіння транспортними засобами, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, незаконне використання бюджетних коштів, незаконне виробництво, збут, розповсюдження контрафактних товарів тощо.

Також соціально-економічним підґрунтям, що сприяє збільшенню кількісних показників організованої злочинності, є рівень безробіття, адже безробітні особи шукають будь-які

можливості заробітку, у тому числі незаконного. Так, кількість зареєстрованих безробітних на кінець грудня 2016 р. становила 390,8 тис. осіб, або майже чверть усіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП (на 100 тис. менше, ніж у 2015 р.) [1]. Тому можна зробити висновок, що, хоча рівень безробіття в Україні продовжує зменшуватися, значна кількість нинішніх безробітних осіб шукатимуть можливості заробити грошові кошти, а при незначному збільшенні промислового й сільськогосподарського виробництва чи інфляції це також може позначитися на збільшенні кількісних та якісних показників проявів організованої злочинності.

Низький розмір мінімальної заробітної плати в Україні також сприяє проявам організованої злочинності й корупції, адже злочинці прагнуть збільшити свої доходи за рахунок незаконної діяльності або шляхом використання свого службового становища. Так, розмір мінімальної заробітної плати у 2015 р. становив 1218–1378 грн [3]; у 2016 році – 1378–1600 грн [4]. Отже, розмір мінімальної заробітної плати збільшився лише на 31,3% протягом 2016 р. Зрозуміло, що такий розмір заробітної плати не забезпечує задоволення елементарних фізичних потреб людини. Це може призвести до загострення соціальних конфліктів, корупції, збільшення кількісних та якісних показників корисливої організованої злочинності.

Крім того, як зазначають провідні експерти, для порівняння: мінімальна зарплата в Нікарагуа становить 94 дол. США, Гаїті – 89 дол. США, а найбільш висока мінімальна заробітна плата в Люксембурзі – 1923 євро [5]. Безумовно, зазначений мінімальний розмір заробітної плати в Україні, порівняно з іншими країнами, сприяє таким проявам організованої злочинності, як шахрайство, грабїж, розбій, крадіжка, торгівля людьми, незаконний обіг зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, гральним бізнесом тощо.

У січні–листопаді 2016 р. розмір середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників підприємств, установ, організацій (з кількістю працюючих 10 осіб і більше) становив 5070 грн і, порівняно з відповідним періодом 2015 р., збільшився на 23,8%. Індекс реальної заробітної плати в січні–листопаді 2016 р., порівняно з відповідним періодом 2015 р., становив 108,8% [1]. До кінця 2017 року, скоріше за все, відбудеться незначне підвищення розміру середньомісячної номінальної заробітної плати приблизно на 15%.

Навіть якщо брати до уваги показник середньомісячної номінальної заробітної плати по Україні, то в перерахунку за курсом НБУ щодо євро станом на кінець грудня 2016 р. її розмір становить лише 182 євро [2], що лише на 24–25 євро більше, ніж мінімальна заробітна плата в таких країнах ЄС, як Румунія та Болгарія. Звісно, такий розмір заробітної плати не забезпечує потреби людей у безпеці, адже вони можуть бути задоволені завдяки достатньо високій заробітній платі та

гарантії зайнятості, що давало би змогу робити заощадження. Такий низький розмір середньомісячної заробітної плати лише сприяє збільшенню окремих кількісних і якісних показників організованої злочинності у сфері господарської, підприємницької діяльності, оподаткування.

Одним із чинників, що впливають на такі показники заробітної плати в Україні, також є існування «тіньового» сегменту економіки. За диференційованими оцінками, обсяг тіньової економіки в Україні становить від 40%. Це пов'язано з погіршенням бізнес-клімату (у тому числі внаслідок посилення адміністративного й фіскального тиску), існуючими перевагами незаконної підприємницької діяльності і навіть зі зростанням попиту на послуги «нелегалів». Тіньова економіка безпосередньо пов'язана з діяльністю організованих злочинних угруповань. За своїм змістом їх діяльність містить ознаки господарських злочинів, пов'язаних із різними формами ухилення від оподаткування, фіктивним підприємництвом, контрабандою (підакцизні товари з України й валютні кошти в Україну) та корупцією (підкуп посадових осіб правоохоронних органів, працівників банківських установ). Попит на послуги конвертаційних центрів формується, насамперед, під час збільшення прямих і непрямих податків на прибутки підприємств: чим вища ставка податку й частіша періодичність його сплати – тим більшим є попит на послуги злочинних організацій. Особливо складно протидіяти діяльності «конвертів» в умовах мораторію на документальні виїзні перевірки суб'єктів господарювання, оскільки саме вони дозволяють задокументувати фіктивну діяльність підприємства.

Варто мати на увазі, що триваюча соціально-економічна криза в Україні й пов'язані з нею непопулярні кроки Уряду щодо підвищення житлово-комунальних тарифів зумовлюють накопичення протестного потенціалу широких верств населення й передумови до масових протестів, що можуть бути спрямовані зацікавленими силами на повалення діючої влади, реалізацію автономістських і сепаратистських проєктів. Найбільш актуальною ця проблема є щодо контрольованих Україною промислових районів Донецької та Луганської областей, зважаючи на збройне протистояння із так званими «ДНР», «ЛНР». На вказаній території посилюється соціальне невдоволення, передусім, серед шахтарів, металургів та енергетиків, пов'язане із зупинкою виробництва, заборгованістю з виплати заробітної плати, скороченнями тощо.

Конфлікт на Сході країни, окупація РФ частини української території. Агресія РФ проти України створює додаткові умови для поширення організованої злочинної діяльності. Так, ситуація об'єктивно сприяє підвищенню попиту на психоактивні речовини серед окремих груп населення, зокрема учасників бойових дій, осіб, які тривалий час перебували у стресових умовах. Іншим наслідком є послаблення режиму верховенства права, що призводить до поширення різних форм організованої злочинності. Окрім цього, розширюється коло осіб, здатних на вчинення

протиправних дій задля розв'язання власних матеріальних проблем, передусім швидкого збагачення.

Слід також вказати й на використання організованими злочинними угрупованнями окремих районів проведення АТО для скоєння різного роду протиправних дій, як правило, пов'язаних із незаконним переміщенням товарів на окуповану територію та у зворотному напрямку. Налагоджені ними канали можуть використовуватися й для незаконного переміщення наркотичних засобів. Територія, окупована РФ, зокрема окремі райони Донецької та Луганської областей, є зоною з високим рівнем криміналізації суспільних відносин, значною мірою підконтрольною організованим злочинним угрупованням.

Недосконалість законодавства у сфері міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю. Водночас необхідно вказати на проблему втрати актуальності низкою міжвідомчих нормативно-правових актів і несвоечасного їх виконання та оновлення відповідно до змін у законодавстві, що серед іншого негативно впливає на ефективність взаємодії й координації діяльності з протидії організованій злочинності. Зокрема, Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю (затверджена спільним наказом від 10.06.2011 р. № 317/235) [6] не відповідає нормам чинного законодавства, оскільки положення цієї Інструкції містять посилання на нормативно-правові акти, прийняті зміни до яких формально унеможливають її застосування. Зокрема, Інструкція встановлює порядок взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України. Однак, новою редакцією (згідно із Законом України № 193-VIII від 12.02.2015 р.) ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» інші спецпідрозділи, окрім спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України, не передбачені. Крім того, наказ «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» (від 09.01.1997 р. № 3/1/2/5/2/2) містить посилання на правові норми застарілих нормативно-правових актів (ст. 97 КПК України 1960 р.) [7], що нівелює дію Інструкції та потребує внесення змін.

Прогноз ситуації. Подальше погіршення соціально-економічної ситуації може бути обумовлене продовженням військових дій на сході України та низьким внутрішнім і зовнішнім попитом на товари, послуги вітчизняних суб'єктів господарювання, підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги, електроенергію. Серед ключових факторів, що впливатимуть на стан економіки в державі, можна виділити такі: 1) військові дії на сході України та розрив міжрегіональних зв'язків унаслідок втрати контролю над АР Крим, окремими територіями Донецької, Луганської областей; 2) низький внутрішній, зовніш-

ній попит унаслідок фінансово-економічної кризи; 3) ускладнені торговельні відносини з країнами Близького Сходу внаслідок військових дій у Сирії; 4) зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення його реальних доходів; 5) погіршення фінансових результатів підприємств, звуження кредитної активності, скорочення державного фінансування й високий рівень безробіття; 6) ускладнення доступу українських товарів на ринки Китаю, Близького Сходу, країн СНД; 7) зниження світових цін на експортні товари з України; 8) низький рівень судового захисту приватної власності, прямих іноземних інвестицій.

Висновки. Причинами та умовами, що найбільше сприяють проявам організованої злочинності, є такі: військовий конфлікт на Сході країни; окупація АР Крим; недосконалість законодавства у сфері міжвідомчої взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю; девальвація національної валюти; високий рівень тіньової економіки; значний рівень безробіття; низький розмір мінімальної та середньомісячної номінальної заробітної плати порівняно з країнами ЄС; триваючі процеси створення або реформування суб'єктів, що беруть участь у протидії організованій злочинності, а саме: поліції, прокуратури, Державного бюро розслідувань України, Державної фіскальної служби України.

В умовах падіння купівельної спроможності населення істотним соціальним подразником є вкрай непопулярні рішення Кабінету Міністрів України у сфері підвищення житлово-комунальних тарифів. На цьому підґрунті плануються й розгортаються протестні заходи, обурення громадськості.

З метою усунення та нейтралізації впливу чинників, що сприяють проявам організованої злочинності, доцільно було би:

1. Протягом року розробити та затвердити: Державну програму промислової політики на 2017–2021 рр. з метою створення конкурентоспроможного промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції з ЄС та глобалізації сприяти соціально-економічному розвитку України. Промислова політика повинна забезпечувати рівні умови для всіх виробників і експортерів, створення реальних стимулів для інвестування, впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій завдяки залученню іноземних інвесторів, виходу на нові ринки збуту продукції та надання послуг; Державну програму соціально-економічного розвитку малих міст на 2017–2021 рр.

для зменшення рівня безробіття в таких населених пунктах та збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій.

2. Розробити нову Інструкцію про комплексну взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю з урахуванням сучасної оперативної обстановки, що склалася в державі, викликів і загроз сучасності.

3. Унести зміни до чинної редакції спільного наказу «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів».

4. Провести аналіз структури ефективності зовнішньої торгівлі промисловою, сільськогосподарською продукцією з урахуванням кон'юнктурних змін цін на експортні товари на світовому ринку збуту, у двомісячний строк розробити рекомендації для відповідних галузей господарства щодо розвитку зовнішньоекономічних зв'язків для розвитку збуту товарів і послуг на потенційні ринки збуту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціально-економічне становище України за 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Курс валют НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.i.ua/nbu/>.
3. Мінімальна заробітна плата – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/oplata-truda/1953-1953-minimalna-zarobitna-plata.html>.
4. Мінімальна заробітна плата – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/oplata-truda/2822-2822-minimalna-zarobitna-plata.html>.
5. Зарплати українців сравнялись с африканскими, а безвизового режима с Европой все нет и нет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korr.com.ua/vv/item/7729-zarplaty-ukraintsev-sravnyalis-s-afrikanskimi-a-bezvizovogo-rezhima-s-evropoj-vse-net-i-net/7729-zarplaty-ukraintsev-sravnyalis-s-afrikanskimi-a-bezvizovogo-rezhima-s-evropoj-vse-net-i-net.html>.
6. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України від 10 червня 2011 р. №317/235 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 53. – Ст. 2139.
7. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09 січня 1997 р. № 3/1/2/5/2/2 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 9. – Ст. 77.